

lábszárcsontjait milliószor többen látták, mint amennyien követni próbálták útjaikat. Főként a látványt ragadták meg minden tanításból, és látványosan álltak melléje.” (*Ripacszkodás.*) A vázolt szituáció csak alap, amellyel a kiszemelt jelenség imitált „elfogadása”, az író magára vonatkoztatása teremt kontrasztot. Nem támad hiány a reflexív tételalkotás elmaradásával, s minél következetesebben sikerül végigjátszani az ironikus játékot, annál nagyobb lesz az ábrázolás hatásfoka. „... a hézagpótló anyagokat utóbb mindig ki kell kaparni és vézni. Mert rendszerint feltűnőbbek, sőt rosszabbak, mint maga a hézag. Ha jelen értekezésemmel sikerült a kérdés dialektikáját föltárnom és betapasztanom, úgy céloimat elértem. Írásomnak ugyanis hézagpótló szerepet szántam.” (*Hézagpótlás.*)

A kötet egésze kerek egység; a kiválasztott karmolatok — jelzett sokrétűségüknél fogva — mutatják Bajor Andor írásművészetének alakulását is. A már említett gúnyrajzoktól és típusvázlatoktól (*Kibicek*) a meditatív jellegű szatírákon át a monologikus vallomásokig. E vallomások a kötet legnagyobb értékei. Műfajilag az olyan fajta „lírai novellát” alkotják, amelyek Bajor Andor prózájának legmagasabb pontjai. (A kötet nyitódarabja a villoni *Koldusének a régi századokból*, a *Pótolhatatlan értékek* mellett a másik legjobb rész.)

Kimagasló értéke a kötetnek *Az útjelző* és *A jövő a számtantudósoké*. E karmolatok epikus közlésformája a lírai monológ, gondolatnyi filozofikus kitérőkkel. Részletesebb és pontosabb megközelítést igényelne a kötet jelzett *tartalmi* sokrétűsége is. Szembetűnő fontosságú a természet, amely a biztonság forrásaként van jelen az elgépiesedett és uniformizált világ ellenképeként. Bajornál a természet mindig biztonságot kínáló lehetőség az őt elhagyó ember számára.

A gyermekkor, „kitisztítva, csillogóra fényesítve két orgonabokor között” tűnik fel, „egy ragyogó üvegcserep és egy alvásra görbült kutyacsontváz” között. Másutt Mórara emlékeztető nosztalgiával és szeretettel idéződik föl (*Tökéletlen télapó*). Bajor a gyermekkor élményeivel azt a kort idézi meg, amikor még nem tartoztunk a „felnőtt emberiség bandájához”, e kor öröknek ismert értékeit teremti újjá, megközelítve ezáltal az egyetemes és valóban mindenkori értékeket.

Az éles képeket felvillantó „tükörcserepek” között azonban vannak darabok, amelyek a komikum lehetőségeit kihasználatlanul hagyják, pusztá helyzeteket írva le, vagy nehezen értelmezhető szimbólumokkal csökkentve a karmolatok sajátos kontrasztját. (*Feri bácsi esti éneke a bolháról*, *Kozmás emlék*, *Szalonnasütés.*)

Bajor alapállása a világ nyomasztó jelenségeivel szemben: küzdeni, erőnk szerint. Újabb kötetében ismét megfogalmazta a Bajor Andor-i humor filozófiájának alap-tételét: „A világ a hátamon, / de még át sem adhatom, / ember, aki belém botlasz, / tudd meg, hogy én vagyok Atlasz... emelnem kell a világon...” (*Kriterion*, 1976.)

CSAPODY MIKLÓS

Kismonográfia a Korunkról

BALOGH EDGÁR: ITT ÉS MOST. TANULMÁNY A RÉGI KORUNKRÓL

Örvendetesen szaporodik az immár ötvenéves *Korunkról* szóló tanulmányok, forrásművek, monográfiák sora. A műfajilag eltérő eddigi három — Gaál Gábor levelezése, Tóth Sándor Gaál Gábor-monográfiája, az ötvenéves *Korunk-antológia* — mellé most negyedikként megjelent a kolozsvári Dacia Kiadónál *Balogh Edgár Itt és most* című kismonográfiája. Az egyik legilletékesebb kapott szót a régi *Korunk*-ügyben. Úgyis mint egykori résztvevő, majd — 1957-től — egy újnak folytatója,

ügyis, mint a publicisztika értő tanára a kolozsvári egyetemen. Mert a kettő elválaszthatatlan.

Erről tanúskodik a közel másfél száz oldalas kötet jeles szerzője: a célkitűzésben (oka ezen írásnak), a négy fejezetben, mely a Korunk négy periódusát öleli fel, a konklúzióként a Kérdés és felelet című zárófejezetben. Kortárs, új körülmények között hűséges folytató, és a műfaj szakembere, elméletileg és gyakorlatilag is felvértezve minden szükséges szellemi fegyverzettel. Érthető: műfajilag legközelebb Tóth Sándor monográfiájához áll: míg az előbbi Gaál-centrikusan közelíti meg a kort, a problémákat és személyeket, Balogh Edgár *Korunk-centrikusan* írta meg munkáját, hisz ez is a célkitűzése és feladata. Már is bizonyítva: mily fontos az eljövendő kutatások számára, és elengedhetetlen az ideológiatörténeti összevetés; egy Duna-völgyi, ha úgy tetszik kelet-közép-európai összehasonlítás.

Tényt rögzítünk, ha azt írjuk: az első tudományos igényű, publicisztikai olvasmányosságú mű, melyet e „négyországi” folyóiratról olvashatunk. Balogh Edgár elkezdett valami nagyszerűt, utat mutatott, feladatot jelölt ki. Az egykori kortárs — márcsak nemzedéki alapon sem — mentesíthette magát bizonyos visszaemlékezés-jellegtől. De mércéje maradt a szigorú objektivitás!

Az egykor kaotikusan, sok ellentmondással kavargó történelmi létben született folyóiratot kívánja — négy fejezetben — Balogh Edgár bemutatni. Miként vált markáns vonású, marxista igényű lappá a Korunk Gaál Gábor szerkesztése nyomán? Miként élt, létezett és hatott a faszizmus idején, miként lehetett — „négyországi” — népfrontos lap, s mint kommunista sajtóorgánium miként válhatott közéleti tényezővé? Kérdések, amelyek — a Balogh Edgár által nyújtott elemző feleletekkel együtt — a régi Korunk négy korszakát is bemutatják egyben. Micsoda erőfeszítések, amint elszakad — végül is — a Nyugattól, hogy az akkori új idők új követelményeit fogalmazza meg. Tájékoztadjon és tájékoztasson. Fókuszba gyűjtsön és eszméket szórjon szét! Hatalmas és gazdag dokumentációs anyagot sorakoztat fel Balogh Edgár, gazdag tematikát, népes szerzőgárdát elevenít fel, soha el nem hallgatva, hogy nagyon sok kérdésben nem létezhetett nézetazonosság, hogy hányszor kellett Gaál Gábornak érelyesen, de mindig elvi alapon fellépnie, a vitapartnereket szembesítenie! Erről szól az *Itt és most*. Űgyis, hogy itt és most, egykor, miként kellett a problémákkal szembenézni, sőt azokat — ha lehet — meg is oldani.

Összetett és bonyolult folyamatokról volt szó, s Balogh Edgár érdeme, hogy mindezt — szándéka szerint — híven igyekszik visszaadni. A mai olvasó számára — itt és most — rendet teremteni az egykor oly szeszélyesen hullámozó folyóirat-életben. Gondoljuk el: a szerzők és szereplők jórésze nem él már: most kezdenek a feltételek megérni, hogy levelek kerüljenek elő (és mennyi lappang még; talán perdöntő értékű!). Az akkori erdélyi irodalom szereplői és szövívői, a magyarországi népi írók, Fábry és Molnár Erik, Déry Tibor és Lukács György, a román írók és Németh László írásai, nézetei, véleménykülönbségei kavarognak egy folyóiratban, amelyet hosszú időn át egy ember — Gaál Gábor — fogott össze. Mennyi nézeteltérés, mennyi sértődés (gondoljunk Gaál Gábor és Fábry Zoltán vitáira, és Sándor László bekapcsolására az akkori szlovenszkói terjesztésbe stb. stb.).

Gaál Gábor széles skálájú tárgykört fogott össze, irányt szabott — s ezt Balogh Edgár objektiván adja vissza (nem játszva ki például Gaál ellen Fábryt stb.). Ugyanakkor — mivel erejét, s e kis kötet terjedelmét is meghaladná, no meg a kutatás is hiányos még — feladatokat is jelöl ki. Balogh Edgár nem a kortárs kinyilatkoztató szavával és „bűverejével” él! És ez roppantul rokonszenves. Folyamatokat elemez, próbál — utólag is — megérteni és megértetni. Inkább azt a szilárd erkölcsi bázist mutatja be, amelyen — lényegében mindegyik korszakában — a Korunk nyugodott.

Igyekszünk kerülni az idézetek kiragadását; okkal-joggal nem jelölünk lapszámokat, hiszen Balogh Edgár egy folyamhőmpölygést mutat be: egy progresszív—marxista—kommunista szellemű folyóirat dacolását, terebélyesedését, majd tiltó leállítását.

Feltétlenül fel kell hívni a figyelmet arra: Balogh Edgár mily finom-elemző

módon mutatja a Dienes-korszakot, Dienes László és Gaál Gábor kapcsolatát, ezzel ki is jelölve Dienes László helyét a folyóirat történetében. A tényen senki nem változtathat: Gaál Gábor idején a lap markánsabb lett, és e kiskötetben is Gaál Gábor alakja plasztikusabb. Egyetlen mondattal — szinte definiálva — megmagyarázza ezt Balogh Edgár: „Mint kommunista szellemű folyóirat, a Korunk, Gaál Gábor szerkesztése alatt úgy vált közéleti tényezővé a romániai magyarság soraiban, hogy évről évre növekvő mértékben nemcsak kívülről bírálta a társadalmi és szellemi jelenségeket, hanem maga is beállt munkatársaival az akkoriban kisebbséginek nevezett nemzetiségi mozgalmak antifasiszta népfrentjába. Ez a konkrét behelyezkedés az idő és tér koordinátarendszerébe, a marxista—lenini elmélet gyakorlata »itt és most«,... »vallani és vállalni«-erkölcsre állott elő, hanem... egy szláv—román—magyar egymásrautaltság tudományos elemzésével forrott ki...” (105.)

Aki érdeklődően olvassa: egy számára ismeretlen orgánusról és annak történelmi-társadalmi háttéréről kap képet, személyekben is megragadhatóan; aki kutatóként veszi kezébe a könyvet: annak máris egy sor konkrét tény, megállapítás, összefüggést nyújt, de — a továbbiakhoz irányt jelölő útbaigazítást is. Különösen szembeötlő ez — kötete végén — a konklúzió levonhatóságában, amikor is a Korunkat par excellence marxista—leninista folyóiratnak minősíti (a sokféle folyóirat típus között), amely, mint folyóirat, és aki — Gaál Gábor — „fókuszba gyűjti a romániai magyarság problémáit” (139.). Ezért nyúl vissza ehhez a hagyományhoz: „Nem a múlthoz mint olyanhoz, nem a hagyományhoz, magáért a hagyományért köt bennünket valami, hanem egy — még a pártillegalitás éveiben szerzett — tapasztalati eredmény, a fellelt Gaál Gábor-i fő irányzat, a Korunk erkölcsi helyállása az, amire szükségünk van. Mondhatnók így is: amiért akkor megküzdöttünk körülményeinkkel, egyben reálisan alkalmazkodva a terep és kor lehetőségeihez, azt kell most a néphatalomban megvalósítani tudnunk...” (139—140.)

Ezért tudta vállalni 1957-től Balogh Edgár a Korunk új folyamának megindítását; ezért látta érdemesnek új körülmények között továbbmenni. Múlt és jelen, hagyomány és folytatás így fonódik össze: noha mások voltak, mások lettek a történelmi-társadalmi körülmények. Balogh Edgár nem mondja ki, de benne található konklúziójában: érdemes volt! Mi pedig köszönettel nyugtázhatjuk Balogh Edgárnak e korszakos folyóiratról közzétett elemző monográfiáját. Köszönettel kell nyugtáznunk az ösztönzést is: a munkát folytatni kell, a kutatást nem szabad abbahagyni! Ez lehet az *Itt és most* aktuális, jövődöbe is mutató üzenete. (*Dacia*, 1976.)

KOVÁCS GYÓZÓ

Láng Gusztáv: A jelen idő nyomában

Az irodalmi élet szerves rendjében, már ha ilyen rend egyáltalában kialakul, minden fellépő nemzedék megtalálja a maga kritikussait. A romániai magyar irodalomnak az a generációja, amely az elmúlt másfél évtizedben valósággal átalakított ennek az irodalomnak a szerkezetét, nevezetesen: a Forrás-nemzedék, maga is kritikai gondozóira talált. Szilágyi Domokos, Lászlóffy Aladár, Palocsay Zsigmond, Veress Zoltán, Bálint Tibor, Szilágyi István és Kocsis István munkásságáról a nemzedéktársak: Láng Gusztáv, Kántor Lajos, Baróti Pál és K. Jakab Antal írták az igazán érvényes bírálatokat. *A jelen idő nyomában*, Láng Gusztáv kritikáinak és vitacikkeinek válogatása is a Forrás-nemzedék kritikai fogadtatásának és értelmezésének körébe tartozik. A kolozsvári irodalomtörténész és kritikus Szilágyi Domokos, Lászlóffy Aladár, Palocsay Zsigmond, Hervay Gizella, Szócs Kálmán, Veress Zoltán,